

ВІДТВОРЕННЯ КОЛЬОРИЗМІВ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА ІНШИМИ МОВАМИ (на матеріалі роману «Собор»)

Стаття розглядає особливості індивідуального стилю О. Гончара. Дослідження присвячене аналізу особливостей передачі іноземними мовами українських позначень кольорів. Об'єктом дослідження статті є роман О. Гончара «Собор» та його переклади німецькою, англійською та російською мовами.

Ключові слова: фітоколюратив, кольорова гама, роман, колористика, теорія перекладу.

Статья рассматривает особенности индивидуального стиля О. Гончара. Данная работа посвящена анализу особенностей передачи в иностранных языках украинских обозначений цветов. Объектом исследования статьи является роман О. Гончара «Собор» и его переводы на немецкий, английский и русский языки.

Ключевые слова: фитоколюратив, цветовая гамма, роман, колористика, теория перевода.

The article describes components of an individual style of O. Honchar. The present paper is devoted to the analysis of the translation of colors from Ukrainian into German, English and Russian. Target of research of the paper is novel of O. Honchar «The Cathedral» and its translation into German, English and Russian.

Key words: phitocolor, color gamma, novel, coloring, theory of translation.

На нашу думку, питання відмінностей кольоропозначень у різних мовах досі залишається доволі актуальним. Як зазначав О. Потебня: «Ми можемо порівняти душі різних народів із водомірами, які по-різному розподіляють струмінь сприймань, що протікають крізь них. Візьмімо, наприклад, враження зору. Без сумніву, кожен народ одержує однакові кольорові враження, а проте в кількості назв ми побачимо величезну різницю» [9, с. 238].

Свого часу проблему тлумачення і відтворення кольору досліджували А. Василевич, Р. Кісь, О. Коваль-Костинська, Т. Ковальова, О. Крижанська, А. Критенко, С. Муляр, Л. Самаріна, Н. Сологуб [10], та ін. В усіх розвідках акцентується увага на відмінності в системі кольоропозначень різних мов, яка зумовлена, у першу чергу, відмінностями природних умов, носіїв мов, а також психофізичних особливостей. Кольорова гама певної мови несе в собі національну специфіку світосприймання народу, його етноідентичність. При дослідженні мовної палітри того чи іншого письменника мовознавці звертають увагу на використання ним колюративів, що вживаються як елемент творення мовної картини світу взагалі та творення художнього образу зокрема.

Із наукових розвідок бачимо, що у різних мовних культурах присутні свої асоціативні

уявлення про колір, які відображаються в мові метафоричними переносами значень, специфічними порівняннями, конотаціями тощо. Тому все це в поєднанні з авторською манерою письменника, з його власною палітрою кольорів і відтінків створює певні труднощі під час перекладу та сприймання кольоропозначень іншомовними реципієнтами.

Існує безліч класифікацій кольорів. Лінгвісти, мистецтвознавці, психологи класифікували кольори й відтінки відповідно до тих чи інших характеристик. Одним із найпоширеніших є поділ кольорів на: 1) первинний колір, який не можна створити змішуванням інших кольорів (*червоний, жовтий і синій*); 2) вторинний колір – створюється шляхом змішування двох первинних кольорів; 3) проміжний колір – виникає при змішуванні первинного і вторинного кольорів (*синьо-зелений*); 4) комплементарними називаються ті кольори, які знаходяться один навпроти одного у хроматичному колі; 5) теплі кольори – це кольори від жовтого до фіолетового; 6) холодні кольори – кольори від бузкового до жовто-зеленого [1, с. 113].

Відомо, що кольори поділяються на певні групи залежно від їх психологічного впливу на людину: 1) стимулювальні (теплі) кольори, що сприяють збудженню й діють як подразники (*червоний, золотавий*); 2) дезінтегрувальні (холодні)

кольори, що зменшують роздратованість (фіолетовий, бузковий, блакитний, лазуровий); 3) пастельні кольори (рожевий, ліловий); 4) статичні кольори, здатні врівноважити (власне зелений, пурпуровий); 5) кольори глухих тонів, які не викликають роздратування; 6) теплі темні тони (коричневі), що стабілізують роздратування, діють інертно (охра, землястий); 7) холодні темні кольори, що ізолюють і придушують роздратування (темно-сірі, чорно-сині) [1].

Також кольори з погляду їхньої фізичної природи поділяються на *ахроматичні* (чорний, білий, сірий) та *хроматичні* (червоний, жовтий, оранжевий). Ахроматичні кольори різняться ступенем світлості, хроматичні – світлістю, насиченістю і тоном. Деякі назви кольорів створені шляхом калькування з іншої мови. Науковці називають кілька типів відповідників при перекладі: а) узуальні чи словникові відповідники; б) аналогі або варіативні відповідники; в) адекватні заміщення [1].

За Гаком В. Г., серед кольорів виділяються *основні* (кольори спектра) та *специфічні*, що стосуються лише певних предметів. У мові з'являються все нові й нові назви відтінків, які даються за кольором рослин, тварин, мінералів, явищ природи, різноманітних речовин. Відтінки дуже нерівномірно розподіляються у мовах. Подекуди доволі розповсюджена назва кольору в одній мові не має повного відповідника в іншій [2].

Частіше за все назви кольорів є вмотивованими. Наприклад, червоний колір отримав свою назву, бо червона фарба виготовлялася із особливого виду хробаків (червів). Назва «рожевий» – від застарілої назви троянди (рожі), малиновий – від назви ягоди, зелений – від старовинної назви будь-якої трави (зілля), бузковий – від назви рослини [1].

Деякі назви кольорів створені шляхом калькування з іншої мови. **Калькування** (від фр. *calque* «копія») – копіювання іншомовного слова за допомогою свого, незапозиченого матеріалу; поморфемний переклад іншомовного слова [1].

Кольористика є одним з елементів ідеостилу і світобачення письменника. Це помітна риса індивідуального стилю О. Гончара. Прямі номінативні значення, традиційна символіка кольорів і їх авторське, індивідуальне озвучення переплітаються. Кожен колір створює власне мікрополе.

Так, наприклад, на думку Р. Мовчан, семантика жовтого кольору спрямована на відтворення протилежності життя і смерті. Жовтий колір має негативний зміст, пройнятий духом голоду, небезпеки, смерті. За словниками символів і кольорів, в українській мові жовтий колір має значення теплого, веселого, світла, радості, пшениці, жита, але також він є кольором зради і хвороби, смерті. У сучасній німецькій мові прикметник «gelb» позначає колір предметів між зеленим та оранжевим, ідентичний кольору лимона або меду; у фразеологічних зворотах часто виступає з прикметником «grün» (укр. «зелений») для

позначення загального негативного душевного стану людини, її негативних емоцій, вчинків [2, с. 111]. Чорний колір має негативну конотацію, підкреслює протиставлення світла і тіні, білого і чорного, добра і зла, смутку і смерті. Щодо білого кольору, то він має в українській мові значення світла, сонця, життя, вічності, святості, божества, місяця, смерті, радості, святковості, одягу, добра, краси, прозорого, невидимого, зими, снігу тощо. За значенням сірий колір є ахроматичним, тобто змішаним. Назви кольорів залежно від контексту часто набувають глибокого підтексту. Так, наприклад, сивий колір символізує в українській мові давнину і тривогу, любов і печаль, втому. У німецькій мові червоний колір перевищує всі інші. Інколи слова «rot» («червоний») і «Blut» («кров») вживаються як синоніми. Він символізує енергійність і активність, повноту життя і свободу, урочистість і радість, але й ворожість, помсту, війну та агресивність [1]. Зелений колір – колір миру, спокою, надії і молодості, краси і життя.

Зазначимо, що відтінок, який має назву в одній мові, може залишитися без неї в іншій. У цьому випадку відтінки не відокремлюються від основного кольору і не відрізняються між собою. Нерідко назви кольорів і відтінків позначаються метафорично – шляхом порівняння з предметом, що має відповідний відтінок.

При дослідженні авторського стилю О. Гончара С. Кондратенко виділяє однією з груп кольоративів фітокольоративи – кольоризми, утворені від назв рослин. Дослідник зазначає, що існує смислова та морфологічна мотивованість слова, яка забезпечує тісний взаємозв'язок між змістом слова та його формою, тому формально-граматичний аспект у творенні художніх образів має суттєве значення для передачі якості кольору.

За твердженням науковця, найбільш поширеними фітокольоративами у творах О. Гончара є дієслова, утворені на базі фітонімів малина, бузок, рожа, буряк. Дієслова-фітокольоративи збагачують значення кольору, уживаючись для динамічного, інтенсивного прояву кольорових властивостей предметів [11].

У творах письменника можна зустріти наступні фітокольоративи [7]:

малиновіти – ставати кольору ягід малини, темно-червоним;

бузковіти – від бузок, ставати такого кольору, як бузок, бути ясно-ліловим (у тексті метафорично вказує на колір води);

рожевіти – фітонім рожа став основою для утворення дієслова-фітокольоративу, що має значення виділятися рожевим кольором, бути рожевим, мати рожевий колір, відтінок;

зарожевітися – зворотне дієслово виступає у якості елемента портретного опису, його граматичне значення полягає у підсиленні відтінку неперехідності, має відтінок колірною уточнення, локалізації до зворотного дієслова;

буряковіти – набувати кольору буряка, ставати темно-червоним з синюватим відтінком, у

контексті підкреслює, що дія відбувається внаслідок емоційного напруження;

рожевість – іменник, утворений від фітоніма рожа через прикметник рожевий;

бузковіють – таким фоновим штрихом письменник забарвлює красвид, передає спокій степових просторів у передвечірній час;

вишневість – переносне значення фітоколюративу, на яке вказує контекст, це колір дитинства. У наведеному асоціативному ряду центральне місце посідає колір. Перехрещення асоціативних зв'язків зумовило трансформацію у символ, який витворився на стику прямого і переносного значення слова і має національний відтінок.

У своєму дослідженні С. Кондратенко зазначає, що іменники-фітоколюризми співвідносні з

прикметниками-фітоколюризмами, дієслова-фітоколюративи вживаються для передачі кольорових властивостей предметів у вигляді активного процесу, ускладненого додатковими суб'єктивними причинами. Від дієслів кольору утворюються дієприкметники, у яких властивості дієслова (кольорова ознака як процес) поєднуються з властивостями прикметника (ознака як стан). Прислівники О. Гончар вживає з метою інтенсифікації кольору [6].

Отже, як бачимо, за основу творення більшості фітоколюративів письменнику послугували фітоніми бурак, вишня, рута, малина.

Для нас цікавим є особливості відтворення таких авторських новотворів іншими мовами. Розглянемо деякі особливості передачі кольорів на прикладі фітоколюризмів з роману «Собор»:

Поступово густішають, <i>малиновіють</i> оксамити Дніпра [3, с. 62].	<i>Прим. Речення опущене перекладачем.</i>	Slowly the velvet turned raspberry [6, с. 33].	Unaufhaltsam errötet der Samt bis ins Karmesin [5, с. 69].
... Сонце сідає за повиті млою пагорби, за далекі димарі, дніпрова гладінь <i>бузковіє</i> , <i>рожевим</i> береться, хвиля, вигинаючись, колишеться під гаснучим промінням важкими переливами-оксамитами... [3, с. 62]	... Солнце садится за окутанные мглой холмы, за далекие трубы, днепровская гладь <i>лиловеет</i> , потом волна, выгибаясь, блестит в гаснущих лучах уже иными оттенками, колышется то пурпуром, то тяжелыми переливами оксамитов [4, с. 52].	The sun set behind hills shrouded in haze, behind the distant chimneys, the still waters of the Dnipro <i>turned lilac and pink</i> , the arch of a velvety wave quivered along, playing heavily in the dying rays [6, с. 33].	Die Sonne setzt sich massiv hinter den dunstigen Hügel, hinter die fernen Schornsteine, der Wasserspiegel füllt sich mit Fliederfarbe, die sich hellrot verdichtet, die Wallen wiegen sich, schwanken unter den erlöschenden Strahlen im Schimmer schweren Samtes [5, с. 69].
Дивом див було, що те пискляве, <i>рожеве</i> , безпомічне – то і є людина [3, с. 30]	Дивом из див было то, что это писклявое, <i>розовое</i> и беспомощное и есть человек [4, с. 21].	It was unbelievable that this whimpering, <i>pink</i> , helpless thing was a human being [6, с. 11].	<i>Прим. Речення опущене перекладачем.</i>
Десь аж уранці, при світлі могутньої ранкової зорі, що на півнеба розкине <i>ясно-рожеві</i> свої вітрила, дніпровські рибалки випадково натраплять на цей безвесельний, блукаючий човен-стародуб [3, с. 272]	Только утром, при свете могучей утренней зари, на полнеба раскинувшей <i>рдеющие</i> свои паруса, днепровские рыбаки натолкнутся на этот безвесельный, блуждающий челн-стародуб... [4, с. 259].	Only in the morning, by the light of the powerful morning star, which spread out its <i>crimson</i> sails to cover half the sky, would the Dnipro fishermen come across this oarless, drifting dugout quite by chance. [6, с. 187].	Erst in der Frühe, beim Schein des Morgenrots, das schon den halben Himmel erfasst hat, werden Fischer auf dem Dnjepr zufällig diesem ruderlos gleitenden Kahn begegnen und sehen, dass er nicht leer so langsam mit der Strömung wandert, dass er seinen verstummten Herrn trägt. (<i>Прим. Слово опущене перекладачем</i>) [5, с. 385].

Отже, як бачимо з поданих прикладів, лише у англословному перекладі перекладач зберіг у тексті всі колюративи. У німецькомовному перекладі опущені дві колюроназви і одна відповідно в російськомовному. Тобто, зробити точний переклад назви кольору зберігти стилістичне навантаження оригіналу за умов відсутності повного відповідника у мові перекладу дуже складно. Для вдалого виконання цієї задачі необхідно знати основні засади з теорії перекладу, що стосуються підбору слів. Вибір слова – одне з найважливіших і найскладніших питань практики перекладу – висвітлюється у коментарях лінгвістів по-різному. Вибір слова може залежати як від багатозначності

слова, так і від наявності синонімів, що мають приблизно одне й те саме значення.

Метафоричне позначення, прийняте у одній мові, доволі складно передати в іншій, бо подекуди незрозуміло, про який саме відтінок ідеться. Ось чому перекладачі відмовляються від дослівного перекладу метафоричного позначення кольору, що не є загальноприйнятим у даній мові. Колір складного прислівника-фітоколюративу може уточнюватися через протиставлення кольорів – теплого і холодного.

У своєму творчому доробку О. Гончар вживає здебільшого фітоколюризми, що утворилися від базових фітонімів рожа, бузок, вишня і тих, що

мають однакову морфологічну структуру. Отже, для творення кольору в прозі письменника вживаються різні за морфологічною природою кольоративи, які є частиною мовної картини світу письменника.

Подальші дослідження даної теми, на нашу думку, допоможуть виявити способи стилістичної компенсації при відтворенні іноземною мовою кольоративів, які не мають відповідників у мові перекладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Василевич А. П. Цветонаименования и проблемы перевода текста / А. П. Василевич // Текст и пер. – М., 1988. – 165 с.
2. Гак В. Г. Теория и практика перевода / В. Г. Гак, Б. Б. Григорьев. – М.: Высш. Школа, 2002. – 255 с.
3. Гончар О. Т. Собор : [роман] / О. Т. Гончар. – К.: Веселка, 1993. – 287 с.
4. Гончар О. Собор / О. Гончар. – М.: Худож. лит., 1990. – 654 с.
5. Hontschar O. Der Dom von Satschipljanka : [roman] / O. Hontschar ; [übersetzt von E. Kottmeier und E. G. Kostetzky]. – K. : «Dnjepr», 1968. – 405 s.
6. Honchar O. The Cathedral : [novel] / O. Honchar ; [translated by Y. Tkach and L. Rudnytsky]. – Philadelphia : The St. Sophia Religious Association of Ukrainian Catholics, 1989. – 200 p.
7. Кондратенко С. І. Лексико-семантичне поле фітокольоративу «рожевий» у мовній картині світу Олеся Гончара [Електронний ресурс] / С. І. Кондратенко. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/dlgum/2010_9/Artcl_17.pdf.
8. Кондратенко С. І. Частиномовний аналіз фітокольоризмів у творах Олеся Гончара / С. І. Кондратенко. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/dlgum/2011_10/Artcl16.pdf.
9. Крищенко А. П. Семантична структура назв кольорів / А. П. Крищенко // Славістичний збірник. – К.: Вид-во Акад. наук УРСР, 1963. – С. 97–111.
10. Потебня А. Основы поэтики / А. Потебня // Хрестоматия языкознания. – М., 1973. – 388 с.
11. Сологуб Н. М. Мовний світ О. Гончара / Н. М. Сологуб. – К.: Наук. думка, 1991. – 140 с.

© Шум О. В., 2013

Дата надходження статті до редколегії 27.03.2013 р.

ШУМ Ольга Володимирівна – аспірантка інституту філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ.
Коло наукових інтересів: відтворення авторських особливостей українських письменників ХХ-ХХІ ст. німецькою мовою.